

СТРУКТУРА БРАТКОВОГА МИНЕЈА.
КРАТАК ПРЕГЛЕД

1.

Прихватајући византијско православље, Словени су у потпуности преузели од Византије облике и садржину црквених култова. То је учињено већ са преводом Светог писма и богослужбених књига на словенски језик, старањем Свете Браће и њихових ученика. Они су, уређујући богослужбене књиге за Словене на њиховом језику и преведећи потребне књиге, богослужења уређивали врло вероватно према цариградским правилима. Треба, наиме, имати у виду чињеницу да су словенски просветитељи дошли из Цариграда и да су преводили на словенски језик богослужбене књиге добијене из цариградских средина, у којима се богослужење одвијало према одредбама студијског типика. Из Цариграда и Свете Горе ширио се студијски типик, уз, наравно, извесне измене и допуне, по читавој цариградској патријаршији, па је ускоро обухватио и све словенске земље. Најстарији словенски минеји - Јагићеви (Јагић 1881) – вероватно прате богослужбену традицију везану за студијски типик (Пентковски 2001, 195). Вероватно су по одредбама тога типика вршена богослужења и у црквама и манастирима у српским државама (Грујић 1936, 194-196).

Свети Сава, први архиепископ Српске цркве, почео прилагођавати богослужење у својој цркви одредбама јерусалимског типика, који је већ од 9. и 10. века вршио утицај и на цариградске типике, а од 13. века почиње све више да се шири и по цариградс-

патријаршији и по свим осталим православним црквама (Грујић 1936, 283-284). На основу речи биографа Св. Саве да он „у црквама установљаваше по чину сва предања у славословљу и пјенију која у Св. Гори навиче“ (Теодосије 1992, 96) може се закључити да је у почетку Св. Сава прилагођавао богослужење светогорској пракси у коју су већ биле ушле све важније одлике јерусалимског типика. После свог првог путовања по Светој земљи богослужење у својој цркви исправљао је и допуњавао према јерусалимској традицији коју је упознао у Светој земљи и сматрао савршенијом од цариградске (Симић 1977, 196-205), о чему сведочи један од Савиних биографа када пише да је Св. Сава „прво примивши васељенско законоположење, и више опет достигавши јерусалимско исправљење. И обоје добро сложивши, и од обојега најбоље прибирајући, утврђиваше на пребивање увек будуће. И тако успеваше, исправљајући црвено утврђење и законско исправљење“ (Доментијан 2001, 315). Св. Сава је, дакле, из јерусалимског типика и јерусалимске богослужбене традиције одабрао само оно што му је изгледало боље и подесније за његову цркву у односу на традицију цариградско-светогорског устава, и та одабрана правила унео је у дотадашњи устав цркве на чијем је челу он стајао (Грујић 1936, 294).

Рад Св. Саве на реформи богослужења у Српској цркви наставили су његови наследници у Хиландару и на трону српске архиепископије. Преводом јерусалимског типика од стране Никодима 1319. године (Мирковић 1957, 12-19; Мирковић 1958, 69-88), а потом, 1331. године од стране Романа (Мирковић 1956, 37-60; Симић 1968, 433-444), завршен је процес реформе богослужења у Српској цркви. У 14. веку јерусалимски богослужбени поредак се устаљује у богослужбеној пракси српске цркве (Симић 1977, 205; Петковић 1997, 61; Ранковић 2003, 17-20). Истовремено је вршено ревидирање богослужбених књига које је, вероватно, трајало дуги низ година.

Проучавању ових богослужбених кретања у Српској цркви значајан допринос даје читав низ богослужбених књига: службабници, требници, минеји, триоди, октоиси, у којима се огледа свака промена у дотадашњој богослужбеној пракси. Таква богослужбена књига јесте и Братков минеј (у даљем тексту: Рс 647), који има подлогу студијског типика, као и сви рани минеји, али с друге стране, има и спомене

светих који се везују за јерусалимски типик, као и маргиналне записе и литургијске допуне, који су додавани касније, у духу нове богослужбене традиције. Рс 647 је истовремено, најстарији до сада пронађени сачувани минеј написан на територији старе српске државе. Кодекс Братковога минеја има 4 дела. Прва два су настала у другој четвртини 13. века и чине служабни минеј за септембар-ноембар. Друга два су настала у другој четвртини 14. века и чине празнични минеј за остале месеце (Штављанин-Ђорђевић 1986, 340; Штављанин-Ђорђевић 1976, 21-26).

У овом раду пратићу месецослов и сам састав служби у Рс 647, јер истраживања ова два сегмента могу помоћи у праћењу развоја и смене богослужбених традиција у српској цркви („Општи лик служабног минеја одређују два елемента, а то су: календар и структура и састав минејске службе“. Суботин-Голубовић 1995, 440). Истраживања овог типа на једној групи минеја већ су обављена (Суботин-Голубовић 1991, 253-260).

2.

Ради боље прегледности садржаја дајем најпре по данима распоред спомена празника и светих чије се службе налазе у Рс 647.

Септембар: 1. Почетак индикта, Симеон Столпник, Симеон Столпник и мајка његова Марта, Света Богородица, св. 40 жена и Амон ђакон, св. муч. Калиста, Евод и Ермоген, успеније Исуса Навина; 2. св. муч. Мамант; 3. св. муч. Антим, преп. Теоктист, св. муч. Василиса; 4. св. муч. Вавила, Мојсије пророк, муч. Ормина; 5. св. пророк Захарија; 6. архангел Михаило, муч. Евдоксије; 7. св. муч. Созонт, претпразништво св. Богородице; 8. Рођење св. Богородице; 9. сабор св. Јоакима и Ане; 10. св. муч. Минодора, Нимфодора, Митродора; 11. преп. Теодора; 12. св. муч. Автоном и Корнат; 13. претпразништво Часног Крста, св. муч. Корнилије; 14. Ваздвижење Часног Крста; 15. св. муч. Никита; 16. св. муч. Јефимија; 17. св. муч. Вера, Надежда и Љубав и мајка њихова Софија; 18. св. Евменије, архиеп. горгински; 19. св. муч. Трофим, Саватије и Дорумент; 20.

св. муч. Евстатије и дружина његова; 21. св. ап. Кодрат; 22. св. пр. Јона; 23. Зачеће Јована Претече; 24. св. муч. Текла; 25. преп. Јефросина; 26. престављање Јована Јеванђелиста и Богослова; 27. св.муч. Епихарија; 28. преп. Харитон Исповедник; 29. преп. Киријак; 30. св. свештеномуч. Григорије Арменски.

Октобар: 1. св. ап. Ананије и Роман Певац; 2. св. муч. Кипријан и Јустина девица; 3. св свештеномуч. Дионисије; 4. св. свештеномуч. Идоротеј; 5. св. муч. Харитона; 6. мучење св. ап. Томе; 7. св. муч. Сергије и Вакхо; 8. преп. Пелагија; 9. св. ап. (Јаков) Алфејев; 10. св. муч. Евлампије и Евлампија и св. Василије Чудотворац; 11. сабор Седми о светим иконама и св. Теофан Чудотворац; 12. св. муч. Пров, Тарх и Андроник; 13. св. муч. Карп и Папила; 14. св. муч. Назарије, Гервасије, Протасије и Келесије; 15. св. муч Лукијан; 16. св. муч. Лонгон Сатник; 17. св. пр. Осија; 18. св. ап. и јев. Лука; 19. св. муч Вар; 20. св. муч. Артемије; 21. св. Иларион; 22. преп. Аверкије; 23. св. ап. Јаков брат Господњи. 24. св. муч. Арета и дружина његова; 25. св. нотари Маркијан и Мартирије; 26. страдање св. вел. муч. Димитрија; 27. св. муч. Нестор; 28. преп. Стефан Саваит, св. муч. Терентије и Неонила и деца његова; 29. преп. Аврамије; 30. св муч. Зиновије и Зиновија и Павле Првопосник; 31. св. ап. Стахије, Амплије, Аристовул, Урван, Нартис и др.

Новембар: 1. св. Козма и Дамјан; 2. св. муч. Акиндин, Пигасије, Афтоније, Елпидифор и Анемподист; 3. св. муч. Акепсим, Аитал и Јосиф; 4. св. ап. Патрован, Јермин, Инонатаије и Филолог; 5. св. муч. Галактион и Епистима; 6. св. Павле Исповедник; 7. св. муч. Магрона; 8. Сабор св. арх. Михаила; 9. св. муч. Онисифор и Порфирије; 10. св. муч. Орест (друго заглавље: ап. Олимп, Родион, Сосипатер, Тertiје, Ераст и Оварт); 11. св. муч. Мина и Мартин; 12. Св. Јован Милостиви; 13. св. Јован Златоусти; 14. св. ап. Филип; св. муч. Гурије, Самон и Авив; 16. св. ап. и јев. Матеј; 17. св. Григорија Чудотворац; 18. св. муч. Платон; 19. св. пр. Авдија; 20. св. Григорије Декаполит; 21. Ваведење Пресвете Богородице.; 22. св. муч. Киприна; 23. св. Амфилохије Иконијски; 24. св. Григорије Акрагански; 25. св. Климент Римски; 26. освећење (цркве) св. Георгија (у Кијеву); 27. св. Јаков Персијанац; 28. св. Меркурије; 29. св. муч. Парамон; 30. св. ап. Андреј.

Празнични минеј од 4. децембра до 2. фебруара: 4. св. муч. Варвара; 6. св. Никола Чудотворац; Недеља светих праотаца; 5. преп. Сава Освећени; недеља светих отаца; 20. претпразништво Христовог рођења, св. муч. Игњатије Богоносац; 25. Рождество Христово; 26. Сабор Пресвете Богородице; 27. св. првомуч. Стефан архиђакон; недеља по рођаству Христовом спомен св. пр. Давида и Јосифа. Јануар: 1. Обрезање Господа нашега Исуса Христа, св. Василије Велики; 2. претпразништво Богојављења, св. Силвестар римски; 6. Богојављење; 7. св. пр. и крститељ Јован; 14. св. Сава први српски архиепископ. Фебруар: 2. Сретење Господње.

Празнични минеј за фебруар-август: Фебруар: 3. св. Симеон Богопримац; 17. св. муч. Теодор Тирон; 24. обретење главе св. Јована Крститеља. Март: 9. св. 40 муч. мучених у Севастии; 25. Благовести. Април: 23. св. вел. муч. Георгије; 25. св. ап. и јев. Марко. Мај: 8. св. Јован Богослов; 21. св. цар Константин и Царица Јелена; 25. Треће обретење главе св. Јована Крститеља. Јун: 11. св. ап. Вартоломеј и Варнава; 24. рођење св. Јована Претече; 29. св. ап. Петар и Павле. Јул: 1. св. бесребреници Козма и Дамјан; 2. Положење ризе и појаса свете Богородице; 8. св. муч. Прокопије; 15. св. муч. Кирик и Јулита; 20. св. пр. Илија; 27. св. муч. Пантелејмон. Август: 1. седам светих мученика Макавеји; 6. Преображење Господа Исуса Христа; 15. Успеније Богородице; 16. пренос убруса образа Спаса нашега Исуса Христа; 29. усековање главе св. Јована Крститеља.

Као што се види, Рс 647 има неколико спомена светих који се везују за месецослове студијских типика и минеја. То су: 3. септ. св. муч. Василиса, 12. септ. св. муч. Корнат, 10. окт. св. Василије Чудотворац. 30. окт. св. Павле Првопосник, 7. нов. само св. Матрона, 24. нов. св. Григорије Акрагански. С друге стране, у њему се налазе неки спомени светаца који се могу наћи само у јерусалимским месецословима. То су: 1. септ. преп. Марта мајка Симеона Столпника, Св. Богородица, св. 40 жена и Амон ђакон, св. муч. Калиста, Евод и Ермоген и успеније Исуса Навина, 6. септ. св. муч. Евдоксије, 11. нов. св. муч. Мина и Мартин, 25. нов. само св. Климент (св. Петра Александријског не помиње, али има једну стихиру св. Петру). У новембарском делу Рс 647 има веома ретке

спомене: 4. св. ап. Патрован, Јермин, Инонатаије и Филолог; 22. св. Киприна, 26. само освећење (цркве) св. Георгија у (Кијеву) и 28. св. Меркурије.

Освећење цркве св. Георгија у Кијеву (26. новембра) руски је празник и наводи се у најстаријем словенском минеју, Синодално-типографском из 1097. године. Од почетка 13. века он се, заједно са другим руским празницима налази у јужнословенским и српским рукописима (Мошин 1962, 84-85; Стефановић 1989, 137-160).

Према томе, Рс 647 је, задржавши извесне спомене месецослова студијских типика, прилагођаван месецословима јерусалимског типика. То показује да су јерусалимски утицаји почели продирати у богослужење Српске цркве већ у првој половини 13. века у доба реформаторског рада Светог Саве на уређивању богослужења.

Ради јаснијег увида у структуру и састав служби у Рс 647, најпре ћу изложити састав служби у служабном делу а потом у празничном.

3.

Структура служабног дела. Црквени дан почиње вечерњим богослужењем уочи самог дана календарског датума у који пада спомен светога или празника. Међутим, у служабном делу Рс 647 још нема данашње поделе служби на вечерње и јутрење, иако би ово фактички постојало. У службама грчких минеја из 10. и 11. века такође не постоји подела на јутрење и вечерње (Суботин-Голубовић 1987, 318; Суботин-Голубовић 1995, 442). На ову могућу поделу у Рс 647 указују називи стихира : *заџтра на стиховънь* (нпр. 20. и 24. септембра, 3. и 6. октобра).

Службе почињу стихирама које су понекад означене на *наги в(ъ)з(вах)ъ* нпр. 8. и 14. септембра, 18. и 26. октобра, 1., 2. и 3. новембра, али је углавном написан текст стихира без икаквих ознака о којима се стихирама ради. Уз стихире често стоје ознаке које их мелодијски одређују.

Иза ових долазе *стиховне* стихире на вечерњем и на јутрењу (ако их има) или *хвалитне* (или стихире на Хвалите), ако их има, и знатно више се налазе у септембарско-октобарском него у новембарском делу.

Стиховне стихире углавном су наведене без стриктне ознаке да ли су за вечерње или јутрење, нпр. 6, 8, 14. и 20. септембра итд., док одређење да су за јутрење имају: 20. и 24. септембра и 3, 6, и 26. октобра. Стиховне за јутрење 20. септембра налазе се после канона. За тај дан се налазе и стиховне пре канона и вероватно су за вечерње.

Хвалитне стихире се веома ретко срећу. Три пута су исписане пре канона: 8. и 26. септембра и 7. октобра и то по три стихире, а два пута после канона: 1. новембра (2 стихире) и 14. септембра, где стоји упутство да се на хвалите узимају стиховне из октоиха осмог гласа и инципит, а потом је стихира на „Слава и ниње“.

После стихира долази *канон*. Канону понекад претходе песме одређене врсте, за које овде стоје само литургичка упутства. Пре канона 21. новембра стоји упутство да се тропар узима трипут. Од 11. новембра пре канона се налазе и седални - до 10. новембра они се налазе после 3. песме канона.

Службе имају само по један канон. Изузетак чини неколико служби које имају по два канона: 1, 3, 8. и 14 септембра, 1. октобра (служба има заједничко вечерње а одвојене каноне: I Ананији а II Роману; уп. Суботин-Голубовић 1995, 444), 8. и 21. новембра и то тако што после потпуног првог следи други канон, као и у најстаријим грчким минејима студијске провенијенције (Суботин-Голубовић 1995, 442). Вредно је помена да је састављач другог канона у служби 21. новембра Св. Наум Охридски (Трифуновић 2001, 102-104). Његов канон се налази и у служби 30. новембра (Попов 1994, 10-22). Ово је израз старијег стања у структури канона и прати студијске типике. На такав начин: раздвојено, распоређени су канони и у грчким минејима 10. и 11. века и у Јагићевим (Суботин-Голубовић 1995, 442). Једна од одлика канона изложених у Рс 647 јесте састављање канона од тропара песама из више различитих канона а да при томе није наглашено да су ти тропари преузети из других канона. Такви, „комбиновани“ канони, налазе се: 1. септембра где се мешају тропари Индикту, муч. Калисти, Еводу и Ермогену, Симеону Столпнику, св. женама, Аиталу и Амону и Исусу Навину (Суботин 1988-1989, 51-59), 6. септембра - арх. Михаилу и муч. Евдоксију, 12. септембра - муч. Автоному

и Корнату, 13. септембра - Крсту и муч. Корнилију, 22. септембра – пр. Јони и презвитеру Јони, 30. септембра – св. Григорију и муч. Рипсимији, 10. октобра - муч. Евлампиију и Евлампиији и св. Василију Чудотворцу. Број тропара једне песме различит је и креће се од два тропара са ирмосом, нпр. 19. септембра, до седам тропара, нпр. 1. септембра. Извесни канони су изложени без Богородичних тропара уопште, нпр. 22. септембра, 19. и 27 новембра. Поједини канони имају и 2. песму: 1. и 4. новембра.

После 3. песме канона налазе се *седални*. При узимању седалних користио се и *октоих*, а на то упућују литургичка упутства, нпр. 13. и 14. септембра. Такво стање је до 10. новембра; 10. нов. седалан св. муч Оресту налази се после његових стихира, а потом долазе, после другог заглавља, стихире апостолима, па њихов седалан и онда канон само муч. Оресту. У најстаријим грчким минејима има таквих примера: уз датум одређеног дана стоји име једног светог и исписана је служба њему посвећена; за њом, после заглавља с именом другог светог који се истог дана слави, следи и друга служба (Суботин-Голубовић 1987, 317-320; Суботин-Голубовић 1995, 443). Од 11. новембра седални су изложени после стихира а испред канона. После 6. песме у службама у Рс 647 1. и 6. октобра налазе се *кондаци* и *икоси*. Службе у најстаријим грчким минејима не садрже кондаке и икосе (Суботин-Голубовић 1995, 444). У службама у Рс 647 уопште, нису изложени тропари.

Овакав састав служби, без литургичких упутстава, упућује на закључак „да су појци све до краја 13. века за време служби пред собом обавезно морали имати типик и према његовим упутствима узимати стихире из минеја, пошто их у минејским службама није било“ (Симић 1974, 80).

4.

Структура празничног дела. Празнични део Рс 647 садржи службе Господњим, Богородичиним и већим светачким празницима.

Најпре, јасно се одваја вечерња служба од јутарње, што је одлика минејске службе јерусалимске традиције. На почетку

вечерња, после заглавља, налази се ознака „вечер“, на почетку јутрења стоји ознака „на утрни“. Понекад је изостављена ознака „вечер“ и вечерње почиње ознаком на $\overline{\text{г}}\text{и}$ $\overline{\text{в}}\overline{\text{д}}\overline{\text{в}}\overline{\text{а}}\overline{\text{х}}(\overline{\text{ь}})$, нпр. 6. и 20. децембра, 1. и 20. јула, 1. августа, и следе стихире са ознаком које их мелодијски одређују. Постоје и упутства која одређују колико се стихира узима за тај дан. Овде је то најчешће означено са $\overline{\text{в}}\overline{\text{с}}$ (тавимь) и следи број који показује колико се стихира узима. У основном тексту стоје упутства која упућују на узимање стихира из других богослужбених књига: из октоиха, нпр. 6. децембра ($\overline{\text{в}}\overline{\text{х}}$ (тонцѣ), 27. децембра (васкрсне), 25. априла (гласа) и из триода: 9. и 25. марта.

После ових стихира налазе се, у неким споменима, литургијска упутства која се односе на *вход*, *прокимен* и *паримејска читања*.

За овим долазе *стиховне* стихире, за које понегде стоји ознака да су за вечерње, нпр. 25, 26. и 27. децембра, 1, 2. и 6. јануара. итд., а понегде су без те ознаке. Најчешће се при узимању стиховних комбинују стихире из октоиха и минеја. Број стихира је различит, најчешће се узимају три стихире, 8. маја се указује на четири стихире (три из октоиха и једна светоме), 3. фебруара и 25. априла исписана је по једна стихира.

Овим стихирама се, најчешће, завршава вечерње. Међутим има неколико спомена који садрже ознаке за тропар на отпусту нпр. 4. децембра (инципија), 27. децембра, 14. јануара (инципија), 25. априла (троп(арь) $\overline{\text{г}}$), 2. јула (инципија), 1, 15, 16. и 28. августа - све са инципијом.

Јутрење је одељено од вечерњег - на почетку јутрења углавном стоји ознака на $\overline{\text{д}}\overline{\text{т}}\overline{\text{р}}\overline{\text{н}}\overline{\text{и}}$. Понегде нема те ознаке, али стоји други знак који указује на јутрење – на $\overline{\text{б}}\overline{\text{г}}\overline{\text{ь}}$ $\overline{\text{г}}\overline{\text{д}}\overline{\text{ь}}$, нпр. 27. децембра, или пак само на $\overline{\text{д}}\overline{\text{т}}\overline{\text{р}}\overline{\text{н}}\overline{\text{и}}$ и одмах се указује на тропар празнику или светоме, нпр. 5. јануара, 25. маја итд. Уместо „Бог Господ“ 9. марта се, према литургијском упутству, узима *алилџи*а три пута и потом се налази инципија за тропар и ознака за Богородичан.

Вредно је поменути да је у извесним споменима одмах после стиховних стихира на вечерњем изложен канон. Такав распоред је: 3, 17. и 24. фебруара, 25. априла и 11. јуна, док 8. и 15. јула после упутства о тропару одмах следи канон.

Следе литургијска упутства о *стихологијама* и *катизмама*.

Јутрење се наставља *седалима*, који се узимају или из *минеја* - у коме је изложен текст *седалих* - или из *октоиха* - на што нас упућују литургијска упутства. Често се комбинују *седали* из *октоиха* и *минеја* нпр. 4. децембра, 1. јануара, 24. фебруара итд.

Пре канона налазе се литургијска упутства о богослужбеним песмама и *јеванђељу* који му претходе. Ту су упутства за узимање „*полијелејних*“ *псалама* - певање *полијелеја* је одлика јерусалимске богослужбене традиције (Пентковски 2003, 327): 6. јануара, 2. фебруара, 15. августа и 29. августа са *седалима*, *ипакоја* - од кога је изложен текст : 25. децембра, 6. и 14. јануара и 2. фебруара, а 6. и 15. августа дата је *инципија*, *степених антифона* или једноставно *степен* (6. и 27. децембра, 7. и 14. јануара, 6. и 15. августа), *всѣ днѣхниѣ* (14. јануара, 2. фебруара итд.). Следи: *вѣскрсѣниѣ х(ри)с(то)во* (23. априла, а 6. августа литургијско упутство каже да се узима „*ако је недеља*“) и *50. псалм* (5. децембра, 6. децембра итд.). После 50. псалма а пре канона, 23. априла стоји: *слав(а) вѣскрсѣ ѿсь и н(ы)нѣ за мѣти стр(а)ст(отр)пца*, а 14. јануара: *за стѣна молитви милостивѣ шѣѣ(сти)*. То су, вероватно, *инципије* песама које су се певале пре канона.

Канон, у односу на канон служабног дела, показује значајну еволуцију. Наиме, код извесног броја спомена долази до *укрштања* различитих канона. Одлика служби јерусалимске богослужбене традиције јесте *укрштање* канона, тј. после 1. песме првог канона исписује се 1 песма другог канона и тако све до краја. Најчешће се *укрштају* канон из *октоиха* и канон *светоме* који се тога дана прославља и који је изложен у *минеју*, нпр. 24. јуна, 1, 2, 8, 15, 20. и 27. јула, 1. августа, и то је означено, односно, литургијско упутство *напомиње* да се узима канон из *октоиха* и *светоме*, а исписан је само канон *светоме*, што значи да није прецизирано на који се начин канони *укрштају*. У *попразништву* се *укрштају* канон празника и канон *светоме*, нпр. 7. јануара и 16. августа, а 1. јануара је „*комбинован*“ канон - садржи *тропаре* празнику *Обрезања Господа Исуса Христа* и *Св. Василију Великому*.

Текст *ирмоса* углавном је изложен или је дат *инципит*, а 7. јануара, када се *укрштају* канон празнику и *светоме*, за *ирмос* стоји

литургичко упутство да су „сви писани на празник“. Број тропара је различит и креће се 2-4 тропара једне песме, последњи је увек богородичан. Текст канона је прекидан после 3. песме седалнима (осим 2. фебруара) а после 6. песме кондаком и икосом, што је одлика минеја јерусалимске традиције.

Јутарња служба се наставља *светилнима*. У неким споменима стоји инципит светилна, у другима литургичка упутства за светилне и, наравно, највећи број спомена садржи исписан текст светилних.

За светилнима долазе стихире - *стиховне* или *хвалитне*. За стиховне стихире понекад стоји ознака да су „на јутрењу“, нпр. 5. и 27. децембра, 1. јануара итд. И овде се укрштају стихире из октоиха и минеја и то на тај начин што литургичко упутство само каже да се стиховне узимају из октоиха а потом је изложен минејски текст стиховне стихире. Тако је нпр. 5. децембра, 1. и 14. јануара, 17. фебруара, 25. априла, 8, 21. и 25. маја, 11. јуна, 2. августа итд. У попразништву се укрштају стихире празнику и светоме, нпр. 27. децембра. Литургичко упутство после стиховних стихира 2. јануара напомиње: „Ове стихире и канон претпразништву пој до 6. дана“. Слично литургичко упутство стоји и 20. децембра: „Ове стихире и канон и светилан претпразништву пој до Рождства“. Иако у Рс 647 не стоје конкретнија литургичка упутства, ова напред наведена довољно казују о томе да се водило рачуна о укрштању служби.

Ако нема стиховних стихира, изложене су стихире на *Хвалите*. И овде се укрштају текстови из октоиха и минеја, нпр. у служби св. пророцима Давиду и Јосифу (27 децембра). У служби св. праоцима (6. децембра) стоји литургичко упутство које нам указује на узимање ових стихира из октоиха: *свѣт(и)лна і ст(и)х(и)ре на хвалѣтѣ га̄ ици вѣ ѡх(тонцѣ) гласоу*. Стихира на „Слава“ или на „Слава и ниња“ је редовна.

У служби 14. јануара и 29. августа после стихира на Хвалите изложене су стиховне стихире, октоиха и светоме, а 26. децембра после указа о светилном следи текст стихира без ознака о којим се стихирама ради.

Пре завршне молитвене формуле, односно, пре отпуста, у понеким споменима се налазе литургичка упутства о *тропару* (25.

децембра и 2. фебруара) или о тропару по трисветом (7. јануара), о великом славословију (23. априла, 29. јуна и 15. августа) и о *јектенији* (25. децембра, 27. децембра у недељу по Рождеству и 2. фебруара). Осим ознаке „на отпусту тропар“: 5. децембра (са инципијом), 6. јануара („празника“), 14. јануара (инципија), 25. маја (инципија) и 27. јула, стоје и ознаке за празнични отпуст (6, 15. и 16. августа), „отпуст светоме“ (8. јула и 29. августа) или само „отпуст“ (20. и 27. децембра, 7. јануара, 17. фебруара, 9. марта, 23. априла, 8. маја итд.).

На крају изложеног текста службе стоје литургичка упутства која се односе на централно богослужење Цркве и за које су сва претходна богослужења само припрема - на Литургију. Да се та упутства односе баш на Литургију, означено је ознаком „на Литургији“: 14. јануара, 25. априла, 29. јуна, 1. јула, 16. и 29. августа. Литургичко упутство у служби Првом српском архиепископу (14. јануара) помиње: антифон, прокимен са стихом, апостол (са инципитом), стих на „алилуја“, Јеванђеље и причастен. У служби 16. августа стоји: „од канона песма 3.“, а 29. јуна се упућује на *трећу песму канона*, што представља упутства за узимање *блажена*, која представљају један од каснијих елемената богослужења јерусалимске традиције (Пентковский, Йовчева 2001, 42-44, 49).

5.

По својој структури, службе служабног дела су састављене по угледу на mineје студијске провенијенције. Међутим, ту је приметна и тежња - како у месецослову, тако и у саставу служби – да се структура прилагоди mineјима јерусалимске провенијенције. Механичко дописивање службе (10. новембра), раздвојено писање канона када је вечерње састављено у једну целину (1. октобра), исписивање стихире светоме чије се име не спомиње у заглављу, као и појава „комбинованих“ канона, можда се може сматрати једном прелазном фазом од mineја студијске ка mineјима јерусалимске традиције. Празнични део се по својој структури приближава данашњој структури словенских mineја – mineја јерусалимске традиције.

ЛИТЕРАТУРА

Грујић 1936 – Р. Грујић, *Палестински утицаји на св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији*.- Светосавски зборник, I, Београд 1936, 279-312.

Доментијан 2001 – Доментијан, *Житије Светога Саве*; предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас-Георгијевски, Београд 2001.

Јагић 1881 – В. Јагичь, *Служебные минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь в церковнославянском переводе по русскимъ рукописямъ 1095-1097 г.*, С. Петербургъ 1881.

Мирковић 1956 – Л. Мирковић, *Романов типик*.- Зборник Матице српске за друштвене науке, св. 13-14, Нови Сад 1956, 37-60.

Мирковић 1957 – Л. Мирковић, *Типик архиепископа Никодима*.- Богословље, I (XVI), св. 2, Београд 1957, 12-19.

Мирковић 1958 – Л. Мирковић, *Типик архиепископа Никодима*.- Богословље, II (XVII), св. 1, Београд 1958, стр. 69-88.

Мошин 1962 – V. Mošin, *O periodizaciji rusko-južnoslavenskih književnih veza*.- Slovo, 15-16, Zagreb 1962, 13-130.

Пентковскиј, Ђовчева 2001 – А. М. Пентковскиј, М. Ђовчева, *Праздничные и воскресные блаженны в византийском и славянском богослужении VIII-XIII вв.*- Palaeobulgarica, 25/3, София 2001, 31-60.

Пентковскиј 2001 – А. М. Пентковскиј, *Типикон патриарха Алексия в Византии и на Руси*, Москва 2001.

Пентковскиј 2003 – А. М. Пентковскиј, *Ктиторские типиконы и богослужебные синаксари евергетидской группы*.- Богословские труды, 38, Москва 2003, 321-355.

Петковић 1997 – С. Петковић, *Представа светог Саве Јерусалимског у олтару пећке цркве Светих апостола*.- Саопштења, XXIX, Београд 1997, 55-64.

Попов 1994 – Г. Попов, *Следи от распространението на Наумовия канон за св. Апостол Андрей*.- Старобългарска литература, 28-29, София 1994, 10-22.

Симић 1974 – П. Симић, *Структура и редакције словенских минеја*.- Богословље, XVIII (XXXIII), св. 1-2, Београд 1974, 67-108.

Симић 1977 – П. Симић, *Рад Светог Саве на осавремењивању богослужења у Српској цркви*. У: Свети Сава - споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975, Београд 1977, 181-205.

Суботин-Голубовић 1987 – Т. Суботин-Голубовић, *Одвојене службе светима у грчким минејима XI века*.- Археографски прилози, 9, Београд 1987, 317-320.

Суботин 1988-1989 – Т. Суботин, *Канони у службама 1. септембра у најстаријим српским минејима XIII века*.- Археографски прилози, 10-11, Београд 1988-1989, 51-59.

Суботин-Голубовић 1991 – Т. Суботин-Голубовић, *Минеји у Даниловом времену*. У: Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 253-260.

Суботин-Голубовић 1995 – Т. Суботин-Голубовић, *Упоредно проучавање*

структуре српских и византијских минеја старијег периода. У: Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа, Београд 1995, 439-446.

Стефановић 1989 – Д. Стефановић, *Прилог проучавању месецослова XIII и XIV века*. - Јужнословенски филолог, XLV, Београд 1989, 137-160.

Теодосије 1992 – Теодосије, *Житије светог Саве*, Београд 1992.

Трифуновић 2001 – Ђ. Трифуновић, *Ка почецима српске писмености*, Београд 2001.

Штавланин-Ђорђевић 1976 – Љ. Штавланин-Ђорђевић, *Братков минеј. Кратак приказ*.- Зборник историје књижевности, 10, Београд 1976, 21-40.

Штавланин-Ђорђевић 1986 – Љ. Штавланин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Ј. Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, I, Београд 1986.

Резюме

В этом труде автор предоставляет результаты исследования структуры служб Братковой минеи. Рукопись Братковой минеи состоит из четырех частей. Первые две части явились во второй четверти 13. века и представляют служебную минею на сентябрь-ноябрь. Другие две части явились в первой половине 14. века и представляют праздничную минею на остальные месяцы. Структура служб служебной части показывает, что имеет основу студийских миней но приспособлялась минеям иерусалимского происхождения. Структура праздничной части приближается к сегодняшнему составу минейных служб.

Резиме

У овом раду аутор износи резултате истраживања структуре служби Братковога минеја. Рукопис Братковога минеја има четири дела. Прва два су натала у другој четвртини 13. века и чине служабни минеј за месеце септембар-носембар. Друга два су настала у првој половини 14. века и чине празнични минеј за остале месеце. Структура служби служабног дела показује да има подлогу студијских минеја али да је прилагођаван минејима јерусалимске провенијенције. Структура празничног дела приближава се данашњем саставу минејских служби.

Зоран РАНКОВИЋ, асистент на Православном богословском факултету у Београду.

YU ISSN 0351-2819/UDK 901, оригиналан научни рад, примљен за штампу 25. маја 2006.

Кључне речи: Братков минеј, богослужбена традиција, структура служби, студијски типик, јерусалимски типик.

BIBLID: 0351-2819, (2004-2005), 26-27, стр. 109–122.